

Onder de preekstoel van de Sint-Bartholomeuskerk van Geraardsbergen Een wandeling in de tijd

Yvan VANDER HAEGEN

Wie in de jaren 40 van vorige eeuw, zijn plechtige communie deed in de hoofdkerk, zoals de auteur dezes op 9 mei 1948, en zijn catechismus niet voldoende van buiten kende, belandde dan ook naast of onder de predikstoel, dat wil zeggen achteraan in de kerk. En wie het nog slechter deed, werd dan versast onder het klokzeel dat er toen nog hing en dit onder het waakzaam oog van de 'suisse', in 't Giesbaargs 'Leire Pueyken' genoemd. Deze bijdrage gaat echter niet over de plechtige communicanten van toen maar wel over de predikstoel van de Sint-Bartholomeuskerk.

De preekstoel van de Sint-Bartholomeuskerk is een van die pronkstukken overgebleven uit de periode van de Verlichting (17de-18de eeuw) toen de kerk nog een interieur had in barok- en rococostijl waaronder het prachtige barokke hoofdaltaar met beelden van de beroemde Geraardsbergse beeldhouwer Gabriel Grupello (1644-1730). Het beeld van de heilige Bartholomeus verhuisde na de afbraak van het barokke altaar naar de hal van het stadhuis. Daar waar de barok wou overweldigen en imponeren, zal het rococo willen bekoren door het lieflijke en het bevallige. De term rococo is afgeleid van het Franse woord *rocaille*, een verwijzing naar de schelpvorm, die in de late 17de eeuw en de vroege 18de eeuw enorm populair werd. Net als de barok en al wat daarmee samenhang als een rage door heel Europa trok, zo nam ook het rococo epidemische vormen aan en manifesteerde zich voornamelijk in de bouwkunst en de meubelkunst. Zo werden ook bij ons de interieurs van onze kerken en abdijen gedecoreerd in deze nieuwe stijlvorm. Ook Geraardsbergen ontsnapte niet aan dit modeverschijnsel. Opmerkelijk is dat de belangstelling voor het rococo verdween na de dood in 1764 van Madame de Pompadour, de maîtresse van Lodewijk XV en de bezielster van deze trend die in onze streken toch

Het barokke hoofdaltaar met beelden van Gabriel Grupello (1644-1730). Het beeld van de heilige Bartholomeus verhuisde na de afbraak van het barokke altaar naar de hal van het stadhuis. (Foto D. De Clercq (1842-1923) verzameling Ph. Haegeman)

De preekstoel in de Sint-Bartholomeuskerk door Gillis de Ville en Pieter Pepers. (Foto J. François)

Duivelsbezwinging door Gillis de Ville in de kerk O.L.V.-hospitaal, afkomstig van de Sint-Bartholomeuskerk. (Foto J. Coppens)

nog een tijd zal blijven nazinderen. Maar nieuwe tijden luiden meestal een nieuwe mode en stijl in, zodat in de 19de eeuw al het meubilair in barok- of rococostijl werd vervangen en de Sint-Bartholomeuskerk een nieuw uitzicht kreeg. De kerk werd in de jaren 1880-1896 van buiten en van binnen verbouwd en kreeg een neogotisch kleedje, naar de plannen van bouwmeester Van Assche en kunstschilder Louis Bert.

Gelukkig zijn enkele elementen bewaard gebleven, zoals de vier rococo biechtstoelen van Ge-raardsbergenaar Gillis de Ville, het 18de-eeuwse altaar uit de Sint-Adrianuskapel - het enige uit de 15 barokke altaren dat bewaard is

gebleven - en de prachtige predikstoel anno 1755, een werk van de zo-even vermelde beeldhouwer Gillis de Ville en de Brugse beeldhouwer Pieter Pepers, in Lodewijk XVe stijl (Rococo). Toch is het zo dat veel houtsnijwerk van De Ville tijdens de afbraak verloren is gegaan, enkele elementen niet te na gesproken die naar de laat barokke kapel (1760-1763) van het O.L.V.-Hospitaal verhuisden, namelijk de rococo betimmering, een altaar, kerkmeesterbanken en het doksaal (1763), alles door Gilles de Ville.

Wanneer men naar die prachtige predikstoel kijkt, is het een en al beweging en haast een feilloos aanvoelen van een barokke poë-

tische wijze, zo merkwaardig zijn de toepassingen in siermotieven. De asymmetrische schelpvormen met omgekrulde randingen en de asymmetrische cartouche, de linten en strikken verdringen de plantaardige motieven. De ruimten worden door draperieën afgesloten en, als dit nog niet voldoende is, slingert onderaan uit een grot een boom naar boven (de boom van goed en kwaad). En in deze grot staan twee prachtige wit marmeren beelden van Jezus die de sleutels van het paradijs overhandigt aan de apostel Petrus.

Wie waren Gillis de Ville en Pieter Pepers? Zij zijn geboren en overleden in de 18de eeuw, in een tijd dat een sterke Franse invloed zich

zowel in onze schilder- als beeldhouwkunst laat gelden. Ook De Ville en Pepers hebben die stroming ondergaan. De invloed van de weelderige barok leefde nog na, terwijl het speelse en verfijnde rococo het domein van de kunst reeds aan het veroveren was. Die twee invloeden zijn bij Pepers en bij De Ville duidelijk merkbaar. Het stoere en het speelse van de predikstoel, alsook het krachtige van de grote beelden van Jezus en Petrus, in nauwkeurige nabootsing van de natuur. Het verfijnde en het gratievolle van het rococo lagen hen goed en wel in die mate dat zij niet verloren liepen in de kleinste details of technische spitsvondigheden.

Wie was Egidius (Gillis) de Ville, (Geraardsbergen 1715–1782?)

Was Egidius de Ville beeldhouwer, beeldsnijder of meubelmaker, schrijnwerker of timmerman? Aldus wordt hij steeds vermeld in de archieven van de Sint-Adriaansabdij, terwijl hij beslist als een kwalitatief hoogstaand beeldhouwer mag worden gezien. Trouwens voor deze abdij heeft Gillis de Ville zo een twintig jaar lang werken afgeleverd en uitgevoerd, namelijk van 1761 tot 1780, en telkens ging het om grote opdrachten waarvan de kostprijs vrij hoog opliep. Jammer genoeg is er weinig of niets meer bewaard van het werk dat De Ville maakte voor de abdij.

De pastoor en de schepenen van Deftinge bestelden voor de Sint-Ursmaruskerk bij de gebroeders, meester-schrijnwerkers Gillis en Jan de Ville in 1762 een preekstoel, voor de som van 630 gulden, kunstwerk dat ze afleverden in 1763. Ook maakten ze voor deze kerk de houten bekleding (1766), de biechtstoelen (1771-1779), en in 1778 de balustrade voor het doksaal waarop het prachtige orgel in renaissancestijl staat, gemaakt door VanPeteghem uit Gent. Over beeldhouwer Gillis de Ville is

Biechtstoel 18de eeuw door Gillis de Ville Sint-Bartholomeuskerk. (Foto J. François)

Het Geloof door Pieter Pepers: marmeren medaillon op de kuip van de predikstoel (72 X 64 cm). De figuur van het Geloof houdt een ciborie met de hostie in de hand; een engeltje heeft een kruis en een boek waarop te lezen staat ERGO FIDES EX AUDITU. (het geloof komt door het aanhoren). Romdom het medaillon zijn wolken aangebracht. (Foto J. François)

weinig of niets bekend. Waar heeft hij zijn opleiding genoten? Bij wie? Wat was zijn artistieke achtergrond? Wel weten we dat er in de Sint-Bartholomeuskerk reeds in 1747, tijdens het ambt van pastoor of vicaris frater Bartholomeus de Geytere van de Abdij Sint Adriaan, werken werden uitgevoerd. Deze broeder werd door abt Idelfons van Hoorde (1738-1768) in 1748 teruggeroepen naar de Abdij. Hij weigerde gevolg te geven aan deze maatregel van de abt en tekende beroep aan bij de Raad van Vlaanderen en werd dan in 1750 vervangen door frater Adelfons vanden Herweghe, eveneens van de Sint-Adriaansabdij. En toen waren reeds de voorbereidingen aan de gang voor het plaatsen van de predikstoel.

Egidius of Gillis de Ville werd geboren in Geraardsbergen op 5 augustus 1715:

"5 Augusti 1715 baptizatus est egidius fs (filius) legitimus Adriani de Ville et marie barbare de meije coniungum. susceptores egidius ... et Catharina bollie."

(Op 5 augustus 1715 is gedoopt Egidius wettige zoon van Adrianus de Ville en Maria Barbara de meije, echtgenote. Doopheffers: Egidius ..... en Catharina Bollie.)

Egidius of Gillis de Ville is in Geraardsbergen overleden in 1780 of 1782, wat onduidelijk en verwarrend is. Volgens het parochieregister van de St-Bartholomeuskerk is er een Egidius de Ville overleden in 1780 en nog een Egidius de Ville in 1782.

Begraafakte anno 1780:

"Die 8va (octava) martii 1780: obiit hora octava vespertina egidius de ville celebs gerardensis consuetis ecclesie sacramtis (sacramentis) premunitus, et xma (decima) ejusdem cum exequis sepultus in cemeterio sancti bartholomei. j. van den herweghe pastor gerardensis."

(Op de 8ste maart 1780 is gestorven om acht uur 's avonds de ongetrouwde

Handwritten baptismal record from 1715. The text is written in a cursive script and reads: "Van aurentis & idem ... 7 Augusti 1715 baptizatus est egidius fs legitimus Adriani de Ville et marie barbare de meije coniungum. susceptores egidius ... et Catharina bollie." The record is dated 12 August 1715 and mentions the pastor J. van der Herweghe.

Doopregister Egidius de Ville (Parochieregisters Geraardsbergen 1715).

Handwritten burial record from 1780. The text is written in a cursive script and reads: "herweghe pastor gerardensis 4. martii 1780. obiit hora octava vespertina egidius de ville celebs gerardensis consuetis ecclesie sacramtis premunitus, et xma ejusdem cum exequis sepultus in cemeterio sancti bartholomei. j. van den herweghe pastor gerardensis." The record is dated 4th of March 1780 and mentions the pastor J. van der Herweghe.

Begrafnisregister Egidius de Ville (Parochieregisters Geraardsbergen 1780).

Handwritten burial record from 1782. The text is written in a cursive script and reads: "10. junii 1782. circa quintam matutinam inventus est mortuus in lecto p. o. egidius de ville celebs gerardensis nullis refectis sacramentis, et postmidie sepultus in templo sancti bartholomei. j. van den herweghe pastor gerardensis." The record is dated 10th of June 1782 and mentions the pastor J. van der Herweghe.

Begrafnisregister Egidius de Ville (Parochieregisters Geraardsbergen 1782).

Egidius de ville van Geraardsbergen, voorzien van de gebruikelijke sacramenten van de kerk; op de 10de van de zelfde (maand) is hij met een uitvaart begraven op het kerkhof van St-Bartholomeus. J. Van den Herweghe pastoor van Geraardsbergen.)

Begraafakte anno 1782:

1° junii 1782, circa quintam matutinam inventus est mortuus in lecto suo egidius de ville celebs gerardensis nullis refectus sacramentis, et postridie sepultus in tempo sancti bartholomei. J. Van den herweghe pastor gerardmsis."
(Op 10 juni 1782 ongeveer om vijf uur 's morgens is dood gevonden in zijn bed de ongehuwde Egidius de ville van Geraardsbergen, niet voorzien van de sacramenten, en 's anderendaags begraven in de Sint-Bartholomeuskerk. J. van den herweghe pastoor van Geraardsbergen.)

Een en ander wettigt de veronderstelling dat onze Egidius (Gillis) de Ville gestorven is in 1782 en niet in 1780. Het feit dat hij begraven is in de kerk wijst erop dat hij iemand van aanzien was. Dat hij als dusdanig werd beschouwd heeft vermoedelijk ook te maken met de opdrachten die hij tot een goed einde had gebracht voor deze kerk. Overigens staat zijn naam in 1780 nog vermeld in de archieven van de Sint-Adriaansabdij in verband met geleverde prestaties.

Wie was Pieter Pepers?

Pieter Pepers is geboren in Brugge op 10 oktober 1730. Hij volgde er kunstacademie waar hij in de leer was bij beeldhouwer Pieter van Walleggem (1697-1776). Van 1751 tot 1759 vervulde hij zich aan de Parijse academie en volgde er de lessen in het atelier van Rene-Michel Slodtz (1705-1764) wiens vader geboortig was van Antwerpen. Pepers hielp zijn leermeester bij het werk aan de gevel van de Saint-Sulpice te Parijs en van

Madame de Pompadour kreeg hij de opdracht om voor haar een marmeren cupido te maken. In 1759 keerde hij terug naar Brugge en huwde er met Joanna Comijn. Omstreeks die tijd vervaardigde hij enkele beelden voor rekening van de 16de bisschop van Brugge Mgr Caimo, en ook de beeldengroep en het medaillon, in witte marmer, voor de preekstoel van de Sint-Bartholomeuskerk in Geraardsbergen waarvoor Gillis de Ville de houten constructie had gebeeldhouwd.

Hij was samen met Hendrik Pulinx, de meest gekende Brugse beeldhouwer van de 18de eeuw. Pieter Pepers overleed in Brugge op 28 juni 1785.

Besluit

Tot nog toe werd de 18de eeuw voor wat de beeldende kunst betreft, terecht of ten onrechte, voor weinig interessant gehouden, zodat de belangstelling ervoor miniem bleef.

In de Zuidelijke Nederlanden echter was deze scheppende bedrijvigheid springlevend. Er werden steeds beeldhouwers opgeleid. De bestellingen volgden echter een neerwaartse trend zodat veel van onze Vlaamse kunstenaars uitweken naar Frankrijk, Duitsland, Engeland en zelfs naar Italië en Denemarken.

De Oosterrijkse erfopvolgingsoorlog en het verblijf van de vreemde garnizoenen in ons land en de dreigende oorlogsstemming vormden niet het gunstige klimaat waarin de schone kunsten zich op een normale manier kunnen ontplooiën.

Het rococo, dat op het einde van de 17de eeuw reeds aangekondigd was, werd niet al te consequent doorgevoerd; het vond voornamelijk toepassing in de siermotieven zoals in het werk van Egidius (Gillis) de Ville.

Dit is natuurlijk geen volledige

biografie van deze twee 18de-eeuwse beeldende kunstenaars, maar vooral een ode aan hen, voor dit prachtige meubel, dat ze het Geraardsbergse kunstpatrimonium nalieten, die preekstoel waarvan veel mensen zelfs niet het bestaan, laat staan de betekenis van kennen.

Yvan VAN DER HAEGEN

vanderhaegen.yvan@belgacom.net

Bronnen:

Oudheidkundige inventaris van Oost-Vlaanderen 1911.

Drie Vlaamse meesters van de 18e eeuw stad Brugge 1955.

Archief Aartsbisdom Mechelen.

Rijksarchief Ronse.

Het Land van Aalst tussen 1621 en 1796, deel II Dendermonde, 1975, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel.

G. VAN BOCKSTAELE, *Het cultueel erfgoed Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen 1096-2002*, Geraardsbergen, 2002.

Brochure voor de open Monumentendag van Deftinge 1994.

Met dank aan de heer Marcel Cock, dekenaal archivaris van Geraardsbergen; de Zusters van het klooster Sint-Vincentius te Deftinge; mevrouw Lieve Henau, Cultuurraad Lierde; de heer Wilfried Hellemans.